

Bernat Metge, moralista: la dona degradada, exponent de l'odi i del mal humà en el seu temps

Bernat Metge, moralista: la mujer degradada, exponente del odio y del mal humano en su tiempo

Bernat Metge, moralist: the degraded woman, exponent of the hatred and human suffering in his time

Bernat Metge, moralista: a mulher degradada, expoente do ódio e do mal humano no seu tempo

Júlia BUTINYÀ¹

Resum: En els llibres III i IV del diàleg classicista *Lo somni* (1399), Bernat Metge ofereix una nova visió de la dona i la seva entitat, que desplaça la medievalitzant per fer-la objecte del menyspreu i de l'odi. A tal fi, retrata la versió més repugnant i degradada, provinent del *Corbaccio*, seguida d'una galeria exquisita de dones, inspirada als clàssics. De fet, planteja una reforma moral, que encarna en el rebuig a la misogínia i a l'ètica petrarquesca envers l'amor, la qual era deformació de l'agustiniana i refermava la moral tradicional.

Abstract: Metge offers a new vision of women and their entity, which shifts the medieval as a result of contempt and, at the same time, is his prototypes of hatred. To this end, he portrays the most disgusting and degraded version, which comes from the *Corbaccio*, followed by an exquisite gallery of women, inspired by classics. In fact, it is a moral reform, which is pictured with the rejection of the misogyny and of the petrarquesque ethics towards love, which was the deformation of the agustinian and confirmed the traditional morality.

Paraules-clau: Humanisme – Edat Mitjana – Moral – Literatura Catalana – Bernat Metge.

Keywords: Humanism – Middle Ages – Moral – Catalan Literature – Bernat Metge.

ENVIADO: 06.05.2020
ACEPTADO: 01.06.2020

¹ Professora de la Universitat Nacional d'Educació a Distància (UNED). *E-mail:* juliabutinya@gmail.com

I. Introducció

S'ha valorat Bernat Metge com autor literari amb la categoria de príncep de la literatura catalana, i no sols de la medieval; com així també, s'ha considerat el primer humanista de la península Ibèrica.² Ací destacarem la faceta de moralista –que convé recalcar per haver-li imputat en temps passats la imatge de poca-solta i immoral–, mostrant com distingeix –sigui de manera irònica o solemne, però sempre categòricament– el bé del mal. I més enllà de la mateixa Literatura, convé encara recalcar-ho per tal de subratllar el pes filosòfic dins l'Humanisme.

Com pedra de toc Metge pren la dona, segons explicita sobretot el seu gran diàleg *Lo somni* (1399), on ens hi fixarem, ja que n'ofereix una subtil reproducció de la seva època, exposant, tant la dona més repugnant i envilida, com l'excelsa i sublimada; els tipus femenins reflectits són, per tant, estereotips vistos des de dos extrems. El seu valor no és només sociològic ans també ideològic, perquè –trobant-se en una cruïlla entre els temps vells i els nous– adscriu una figura a cada un, antítesi que serveix de mostra del canvi que s'estava començant a experimentar i en què aquest tema –segons ens en deixa constància– era no només sensible ans paradigmàtic. En la seva obra tenim, doncs, un mirall que ens possibilita veure l'esperit crític humanista, tan exigent com valent, i la revolució que la innovadora mentalitat implicava per al camp moral.

Amb tot, cal advertir a l'avançada que el corrent humanista és complex i sovint discutit des de la literatura universal; per tant, és natural que ho sigui també des de les literatures particulars. Així, no n'hi ha una lectura unívoca, com tampoc del text metgià, ni al seu temps ni ara. I és així fins al punt que si aquesta exposició nostra digués en la primera part d'un hipotètic abstract: “Una dona com a mostra de l'amarga realitat del seu temps”, variaria en rodó en la segona part, llegint-lo des d'una mentalitat més aviat inclinada a la medieval: “front a la idealització d'una galeria humanística dubtosament exemplar”, o bé des d'una humanista: “front a la idealització d'una galeria humanística a tall d'exemple autèntic”.

I això manifesta que Bernat Metge, notari barcelonès de la Cancelleria i gran humanista, en fer amb *Lo somni* una obra dúctil per a diferents parers, estava testimoniant com en un acta notarial el daltabaix mental que s'aveïnava. I en què el tema de la dona era de gran ressonància car va lligat al de l'amor, sobre el qual Metge fa explícita una actitud que pressuposa una nova filosofia de vida, amb una altra disposició moral, afrontada a la tradició establerta, secular i poderosa.

² BATLLORI, Miquel, *De l'Humanisme i del Renaixement*. València: Tres i Quatre, 1995, p. 46.

Així doncs, l'adversitat que podia provocar el seu missatge per part de l'audiència obligava a donar al text la possibilitat de ser llegit de diferents maneres, des d'angles mentals oposats. Val a dir, a conseqüència d'aquest fort contrast i a efectes de vetllar per la conservació o salvació de la seva obra enmig d'una societat poc en sintonia amb la innovadora sensibilitat humanística, l'autor havia d'oferir alhora que la lectura aparent i superficial, una altra lectura amagada, que subreptíciament permetés una distinta interpretació; n'hi ha, per tant, diversos graus de comprensió, com escau en un moment de gran canvi sociològic i cultural.

Però aquest caràcter textual obert o ambivalent no repercuteix en l'estil literari; per al gran autor que és Metge, no hi ha classes en matèries literàries i sura pertot una laboriositat exquisita en tractar d'un o altre assumpte. En *Lo somni*, aquest tractament igualitari havia estranyat a grans personalitats de la crítica literària, ja que escriu amb tanta noblesa sobre els defectes humans més vils del seu temps, com sobre l'existència de l'esperit i la vida futura en el pensament antic.³ Per a Metge, tot és u perquè afecta grans temes morals i la moral no desdiu de l'alta filosofia.

II. *Lo somni* en el context humanístic

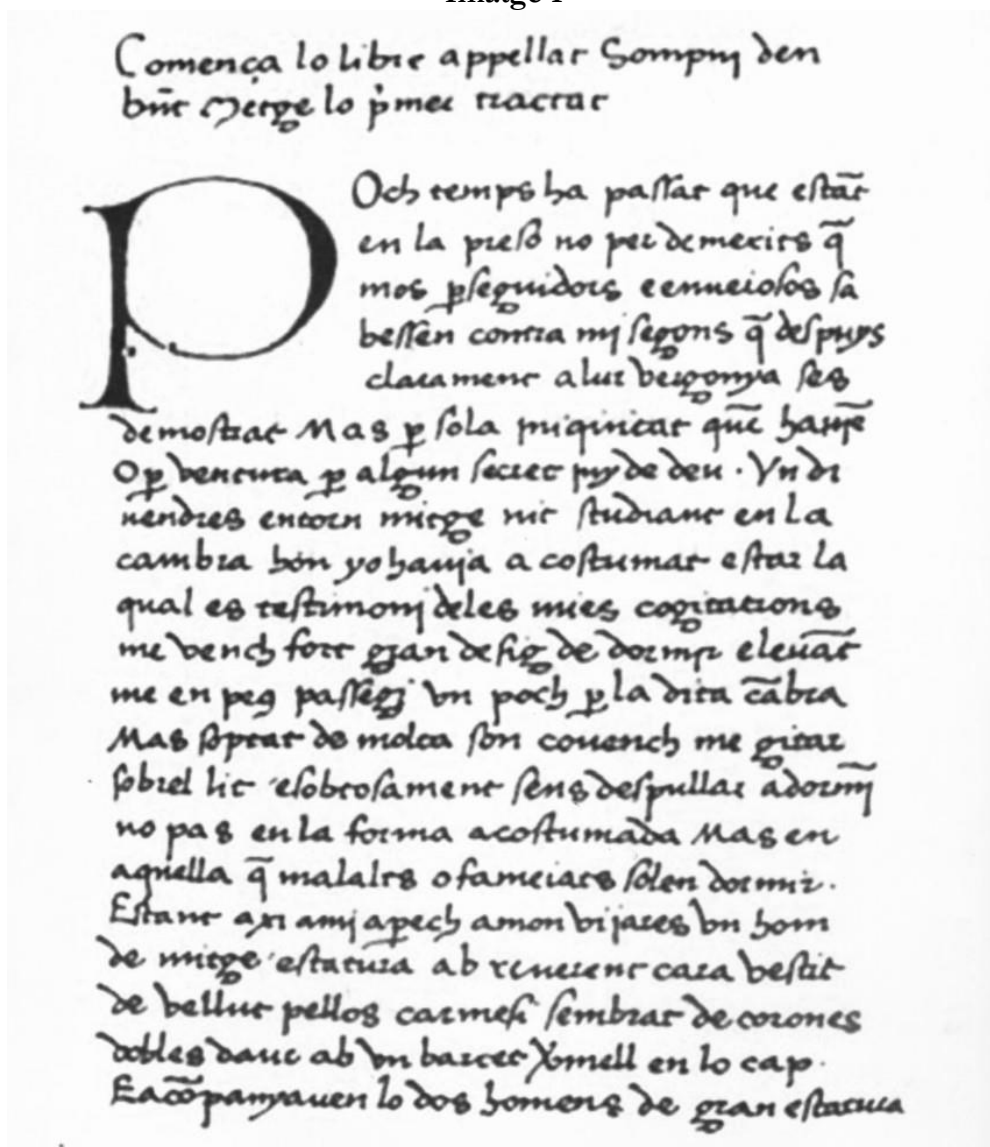
Aquesta i qualsevol obra literària només es pot comprendre correctament inserint-la en el seu context.⁴ I en una obra humanista, com queda fora de dubtes que és la principal obra de Metge, *Lo somni*, com han afirmat amb fermesa les principals autoritats de la cultura catalana en el segle XX (Rubió i Balaguer, Riquer, Batllori o Badia Margarit) o àdhuc, quant a l'autor, ho testimonia el nom de la reconeguda col·lecció "Fundació Bernat Metge" d'autors clàssics, aquella contextualització implica comptar amb les fonts, que en gran part constitueixen el seu text i que, en aquest cas – segons acabem de comentar –, inclouen un joc d'ocultació. És no sols imprescindible

³ Vegeu Martín de RIQUER, *Obras de Bernat Metge*. Universidad de Barcelona, 1959, pp. 156-157.

⁴ Remeto a alguns treballs meus, donat que al llarg dels darrers decennis he mantingut l'entitat de l'Humanisme de la Corona d'Aragó o Humanisme català: "Presencia y ausencia del Humanismo en la península Ibérica", dins *Literaturas ibéricas: teoría, historia y crítica comparatistas*, Joan Ribera (coord.), Madrid: Universidad Complutense (2015): 93-102; "La introducción del Humanismo en la península Ibérica", dins *Cultura en la península ibérica medieval y moderna*, Ricardo Da Costa & Vicent Martines (coords.), *Mirabilia 21* (2015): 197-221; "Bernat Metge", dins *Panorama Crític de la Literatura Catalana. Edat Mitjana I*, Albert Hauf (coord.), Barcelona: Vicens Vives (2010): 311-353; "El Humanismo catalán en el contexto hispánico", dins *El Humanismo hispano*, Sol M. Prendes (coord.), Antonio Cortijo & Teresa Jiménez Calvente (eds.), "La Corónica" 37/1 (2008): 27-71; "El humanismo catalán", *eHumanista* 7 (2006): 28-36; "Sobre el Humanismo catalán y las periodizaciones", dins *Del Humanismo*, "Revista de Lenguas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca" 9 (2004): 251-278.

ans garantia d'encert, per tant, que aquelles peces conjuguin de la manera adequada, cosa que es pot comprovar quan encaixen exactament, com quan un puzzle assoleix la imatge coherent.

Imatge 1

Primera pàgina del manuscrit **P** de *Lo somni*, a la Bibliothèque Nationale de Paris. (Contracoberta de l'edició seguida com Font).

Els que hem investigat al voltant dels orígens de l'Humanisme advertim ja a mitjans del segle XV, en què es mostra refinat i esplendorós –per exemple, en una obra catalana com la novel·la cavalleresca *Curial e Güelfa*, desconeguda fins a finals del segle

XIX i no divulgada fins ben entrat el XX,⁵ la pèrdua o l'assuaujament del sentit trencador envers la més típica Edat Mitjana, car en la cort napolitana, on es va escriure –o almenys s'acabà–, les notes humanístiques ja s'havien posat de moda gràcies a Alfons el Magnànim.

A la vegada que, en la mateixa època, en certs autors valencians es dóna una certa empatia –o àdhuc hibridisme, com veiem en algunes obres de Roís de Corella–, de cara al moviment següent, el Renaixement, de menor fondària quant a empena renovadora i amb el qual es confon sovint, indegudament; en realitat, aquesta etapa valenciana passava al moment renaixentista sense haver passat per l'humanista, fase que s'havia viscut abans a la Corona d'Aragó per part d'una minoria de la Cancelleria de Barcelona, i a Itàlia, més àmpliament, al llarg del Trescents. Els primers ens donen una bona perspectiva de l'Humanisme dins l'àmbit de la Corona d'Aragó, en un moment molt primerenc i en estreta relació –literària– amb els tres grans autors: Dante, Boccaccio i Petrarca. Moment el barceloní molt lligat a Itàlia, nítid i reivindicador, així com anterior als de Nàpols i València;⁶ en aquests tanmateix es produeixen contactes amb l'Humanisme hispànic.

Aquests matisos, però, són d'apreciació prou recent, degut en bona part a dos motius: d'una banda, el desconeixement, perquè a pesar de tractar-se del millor període d'aquesta literatura, el medieval, i que la literatura catalana és un camp privilegiat d'observació del fenomen humanista, és força ignorat, ja que els estudis són prou recents. D'altra banda, si –hem dit i és ben sabut– que l'Humanisme és un moviment discutit des de molts vessants –incloent l'hispànic–,⁷ l'estudi del català en particular experimentà fortes variacions al llarg del segle XX, passant des d'un ferm inici (Riquer; Rubió i Balaguer) a una forta contestació cap a finals del mateix segle;

⁵ Recentment compta amb una edició crítica: *Curial e Güelfa*, Antoni FERRANDO (ed.), Toulouse: Anacharsis, 2007, així com amb traduccions a diverses llengües (francès, alemany, anglès, portuguès i italià) i estudis molt complets; els darrers, gràcies a Abel SOLER, arran de la seva tesi doctoral (Universitat de València 2017). D'altra banda, quant a l'aspecte comentat sobre l'estil igualitari tot al llarg de *Lo somni*, podem observar que el *Curial*, per contra, no el manté uniforme degut a la desigual densitat de recursos estilístics, car presenta molta més complexitat al III llibre, segons avisa el mateix autor.

⁶ Encara abans que Metge, cal esmentar el seu parastre, Ferrer Sayol, a causa de la seva traducció del *De re rustica* de Pal·ladi (1381), especialment pel pròleg i els criteris lingüístics. Poden veure el meu article “Sobre el prólogo de Ferrer Sayol al *De re rustica* de Paladio”, *Epos* 12 (1996): 207-228.

⁷ N'hi ha una fina disquisició, al damunt d'una sòlida base bibliogràfica, en GONZÁLEZ ROLÁN, Tomás; LÓPEZ FONSECA, Antonio & SAQUERO SUÁREZ SOMONTE, Pilar, *La tradición clásica en España (siglos XIII-XV). Bases conceptuales y bibliográficas*. Madrid: Clásicas, 2002.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 11* (2020/1)

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2020/ISSN 1676-5818

actualment, però, es pot dir que aquesta ha estat esmortida gràcies a la crítica internacional.

Malgrat tot, aquell desconeixement és de plànyer, i no solament pel que fa a la Literatura, sinó perquè suposa un empobriment de les Humanitats en general, donat que aquestes –sent vasos comunicants– perden un valuós bagatge artístic i humà; així, per exemple, veiem que es parla del gòtic final i del Renaixement, sense cap espai a l'endemig, degut a la falta –o ignorància– de referents sòlids humanístics en camps primordials com la Filologia o la Filosofia. Mentre que aquells textos en català ofereixen un magnífic laboratori d'anàlisi, tant a fi de discernir l'abaixada dels factors medievalitzants,⁸ com per a ullar l'ascendent remot del nou enfocament que –ja d'un segle abans– els superaria, amb una orientació –ètica i de plantejaments humans– que anticipa línies del nostre temps i tot.⁹

En aquest treball observarem una línia principalment conceptual, acompanyada no obstant dels elements formals més característics, com l'humor, absent anteriorment en escrits cultes, o bé el subjectivisme, sostingut ara per un fort i atrevit jo. De tota manera, per tal d'observar bé els signes moderns de canvi caldrà anar on se centren principalment: a les fonts literàries i el seu tractament, ja que s'utilitzen tècniques molt sofisticades quant a la *imitatio* o absorció d'altres textos.¹⁰ Les fonts de *Lo somni* es

⁸ Poden veure: CORTIJO OCAÑA, Antonio & BUTIÑÁ, Julia (eds.), “Introducción”, dins *L'humanisme a la Corona d'Aragó*. Monogràfic d'eHumanista/IVITRA 1 (2012): 1-18; ÍD. (eds.), *L'humanisme a la Corona d'Aragó (en el context hispànic i europeu)*. Potomac (Maryland): Scripta Humanistica Publishing International. 2011; ÍD. (eds.), “Nota introductoria”, dins *El Humanismo catalán*. Monogràfic d'eHumanista. *Journal of Iberian Studies* 13 (2009): 32-43; MIGUEL, Jeroni, “Bernat Metge y *Lo somni*: Luces y sombras entre los bastidores del Humanismo”, *Revista de Lenguas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca*, IV (1996), 11-32.

⁹ Amb una aproximació a Ramon Llull (*Detrás de los orígenes del Humanismo: Ramón Llull*, Madrid: UNED, 2006), on tenen les seves arrels algunes tendències novadores de caràcter teològic i ètic, tanco una trilogia sobre l'Humanisme des d'aquests textos en català, partint del *Curial e Güelfa* cap amunt. Vegin també, HIGUERA RUBIO, José, “Ramón Llull y la concepción humanista del amor”, dins *En torno a Ramon Llull: Presencia y transmisión de su obra*, Francisco José Díaz Marcilla & José Higuera Rubio (eds.), “Textos e estudios de Filosofía Medieval”, 11, Ribeirao: ed. Húmus, 2017, pp. 133-148; SANTOS SOPENA, Òscar O., “Ramón Llull: Umbrales del pensamiento humanista peninsular”, *eHumanista/IVITRA* 9 (2016): 341-354; MARTINES, Vicent, “Una clave humanista de mediados del siglo XV para el Humanismo de la Corona de Aragón desde fines del siglo XIV: Ferran Valentí y el Prólogo a su traducción de las *Paradoxa* de Cicerón,” *Estudios Hispánicos* XXII (2014): 111-112.

¹⁰ Tenim un exemple a la raó del mateix títol (*Lo somni*), car la donen unes petites intertextualitats del principi i del final de l'obra, procedents del certaldès (la primera, del *Corbaccio*, era coneguda des de 1924; la final –de moment no hi ha altra candidatura per a la frase en qüestió– la vaig presentar en

començaren a descobrir mig segle després de la seva redacció, a mitjans del XV, gràcies a un humanista, Ferran Valentí;¹¹ com en altres camps artístics, elles –ahora recurs i font d'inspiració– són les que proporcionen les claus de lectura, car són l'element amb què juga l'autor per a comunicar-se, per la via cultural i de manera confidencial amb el lector.

Ara bé, si en el diàleg català les fonts estan hàbilment amagades, no és degut al gust selectiu de ser tastades per altres humanistes o per mer lluïment, com passarà sovint en aquest ambient humanístic, sinó principalment per exigències sociopolítiques. A més del que hem comentat quant a l'ambient social, cal rellevar un important fet històric arran de la successió al tron (1396), ja que l'obra tingué la seva gènesi en una situació greu i compromesa, que es declara obertament en el llibre II, però que se'ns dóna a entendre des de les primeres línies, en què Metge acusa els seus perseguïdors i envejosos.¹² El destret quallà al voltant d'un procés judicial que afectà el nucli d'amics del monarca traspasat, Joan I, qui s'apareix a l'autor en el seu somni.

L'ús dels textos assimilats i integrats és d'un domini i exactitud impressionants, fins al punt que són autèntics *revivals* de l'ocasió original en què foren escrits, de manera que el text nou resultant constitueix un acarament interactiu amb la seva font. En el segle XX s'ha donat un creixement espectacular del descobriment de fonts, que palesen estar incorporades amb una composició equilibrada i eminentment calculada, en la qual es combinen autors clàssics (Ciceró, Sèneca, Juvenal...) i trescentistes (Petrarca, Boccaccio i també Dante), sense mancar els grans representants de la tradició (sant Agustí, Lull, sant Tomàs d'Aquino, sant Gregori...)¹³.

2003: "La font més amagada i més externa de *Lo somni*: un altre somni", *Estudis Romànics* 25, pp. 239-251). Aquestes dues fonts enllacen, donant un significat de conjunt per als quatre llibres que la componen i revelant que la pròpia conversió de Boccaccio, que en *De casibus virorum illustrium* atribueix a Petrarca, fou de fet una perversió, cosa que es confirma mitjançant una font del llibre III: la sàtira horaciana II, 5 (ib., pp. 239-242). Amb això, Metge es constitueix en un repressor de vicis, com ho era Horaci.

¹¹ MARTINES, Vicent, "Una clave humanista de mediados del siglo XV para el Humanismo de la Corona de Aragón desde fines del siglo XIV: Ferran Valentí y el Prólogo a su traducción de las *Paradoxa* de Cicerón," *Estudios Hispánicos* XXII (2014): 105-114; ÍD., "Famoso ystorial greco...". *Les lliçons dels clàssics, les traduccions i l'Humanisme a la Corona d'Aragó entre la fi del segle XIV i el XV*, dins *L'humanisme a la Corona d'Aragó (en el context hispànic i europeu)*, Potomac (Maryland): Scripta Humanistica Publishing International, 2011, pp. 406-408.

¹² Poden consultar les 7 primeres línies de l'obra, reproduïdes en la imatge 1.

¹³ Es poden seguir en un esquema o hipotext en BUTIÑÁ, Julia, *En los orígenes del Humanismo: Bernat Metge*. Madrid: UNED, 2002, pp. 500-503, i també en l'edició que seguim com a Font (Madrid: Atenea, 2007, pp. 40-52). M'he de justificar de nou per remetre a treballs meus; en aquest cas,

Més endavant, tals recursos serviran de decoració o exhibició, però al peoner Metge li serveixen especialment per a expressar de manera encoberta la nova i arriscada ideologia; raó per la qual hi farem especial atenció. No obstant això, també són eines d'enriquiment, atorgant prestància al mateix text, tal com succeeix a les arts plàstiques, en què l'autor deixa entreveure amb seguretat i orgull la procedència del seu alè original. Fet que es constata també a la inversa, ja que la seva absència és eloqüent de la pobresa que aquell text transmet; així, rere els passatges més foscos i medievalitzants del discurs de l'oponent de Metge –l'endeví mitològic Tirèsias, qui recita el misògin *Corbaccio*–, prou excepcionalment, no hi ha gairebé fonts.

Podríem fer comparacions amb un edifici o una escultura, car detalls d'aquest tenor es comprenen bé més enllà de l'àmbit estrictament filològic, perquè, a part de l'influx estrictament literari, el canvi s'estenia a un radi d'acció més gran afectant altres vies d'expressió. I interessa fer aquests enllaços, ja que les realitzacions plàstiques arriben a una audiència més gran, com bé palesen avui els nombrosos visitants de la Galeria Uffizi front als escassos lectors de les obres literàries de l'època, en paral·lel; les quals, generalment, eren el motor d'aquelles manifestacions artístiques.

D'altra banda, quant al nostre camp d'observació –la dona–, cal tenir en compte que un component que afecta aquestes primeres obres humanístiques és el sentit crític, projectat sobretot cap a la manera de pensar i de sentir respecte a l'ideari coetani representatiu del que començava ja a ser la vella Edat Mitjana i que els humanistes jutjaven caduc. No estranya, doncs, que un tema tan perceptiu com és el de la dona rebés un impacte molt considerable i que sigui un dels conceptes fonamentals a través dels quals la nova cultura –en bona part mediterrània i resultat de la hibridació de les tradicions classicista i cristiana–¹⁴ es va anar afermant. En coherència, tampoc no pot estranyar que Metge s'oposés obertament a la misogínia, a l'igual que proclama la ruptura amb els vells gèneres: sermons, lletovaris i debats.¹⁵

perquè l'orientació encertada es podria deduir de l'encaixament des d'una visió global de les fonts; també, del fet d'haver-les subscrit alguns deixebles i en la seva gran part la crítica adversa a l'Humanisme. Aquesta lectura arrencà en 1989, en què vaig aportar un clàssic (Lucà; després, Juvenal) al darrere del *Libre de Fortuna e Prudència*, obra considerada aleshores absolutament medieval, donat que aparentment sembla una imitació de Boeci, mentre que n'és burlesca.

¹⁴ OIKONOMOPOULOS, Ilias, *La tradición del Humanismo mediterráneo: "Lo somni", el diàleg de Bernat Metge. Estudio y traducción anotada al griego* Tesi doctoral. Universitat d'Alacant, 2017.

¹⁵ Per obres com el *Sermó* o la *Medecina*, poden veure el meu treball "Al voltant de les obres més curtes de Metge" (*Miscel·lània Giuseppe Tavani* 2, PAM, Barcelona: PAM, 2001, pp. 17-43), i per al debat del *Libre de Fortuna e Prudència*, l'edició de Miquel MARCO (Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona/IVITRA, 2010).

No debades un dels textos més famosos de l'època fou el relat d'una pobra noia, *Griselda*, que Petrarca prengué selectivament del *Decameró*, passant-lo de l'italià al llatí; versió que Metge tot just vessà al català.¹⁶ Obra breu però principalíssima del seu autor; tant breu, que la part realment creativa es redueix a les epístoles que emboliquen el relat i on Metge, tot emulant les cartes inicial i final petrarquesques, s'acara amb el gran mentor.¹⁷ Obra que assolí gran difusió, estenent-se per tot Europa, i que ratifica la preponderància del nostre objectiu.

La dona idealitzada i inspirada en els clàssics es veu reflectida en la literatura catalana encara a l'Edat Mitjana en l'anònim text del ja esmentat *Curial*, on trobem personatges femenins que compleixen fins a tal punt amb els requeriments de la idealització classicista, que una heroïna mora se suïcida esmenat Dido, enmig d'influències ovidianes, entre altres.¹⁸ Però s'ha de tenir en compte que ha precedit Metge, qui en el diàleg classicista *Lo somni*, més enllà de la galeria de retrats a la clàssica, s'avançà a marcar els criteris d'apreciació, plantant càtedra amb fermesa. La seva indignació cap a la vella imatge femenina, junt amb la recepció dels nous aires, li provocà una reacció tan pura, que superà els mateixos grans trescentistes italians quant al pla moral per la correcció que els aplicà; correcció que té el suport en el llibre III del diàleg i que té la dona com objectiu i exponent.

Ara bé, encara que el nou esperit en aquesta península va assolir aquest nivell –en forma i en continguts–, a la vegada ací no es donava el context ambiental, lliure i culturalista, de la península veïna; i tot i que hagués originat una forta estrebada a la Cancelleria barcelonina, gràcies a l'avançada percepció d'alguns pocs dels seus membres –reduïts potser a Metge i la seva colla d'amics–, aquell afany restà avortat i incomunicat, sense altre ressò que l'admiració literària envers l'obra metgiana, impossible de deixar de reconèixer malgrat la marginació o la incomprensió.

¹⁶ BUTINYÀ, Júlia, “Del *Griselda* a *Lo somni*”, en el Simposi “Transmisión del patrimonio cultural. Clásicos traducidos que hacen clásicos (Transmisión, traducción, recepción)” dins *eHumanista / IVITRA* 12 (2017/2): 211-221.; ÍD., “Bernat Metge”, en *Panorama Crític de la Literatura Catalana. Edat Mitjana I*, Albert Hauf (coord.), Barcelona: Vicens Vives (2010): 315-321 i 351-353; RIBERA, Joan, “Narradores y receptores boccaccianos en el medioevo catalán”, dins María Hernández Esteban, *La recepción de Boccaccio en España, Cuadernos de Filología Italiana. Actas del Seminario Internacional Complutense 18-20 de octubre de 2000*, Madrid 2001, p. 564; TAVANI, Giuseppe, *Per a una història de la cultura catalana medieval*, “Biblioteca de Cultura Catalana” 83, Barcelona: Curial, 1996, pp. 161-167.

¹⁷ BUTINYÀ, Júlia, *Del Griselda català al castellà*, “Minor” 7, Barcelona: RABLB, 2002.

¹⁸ GROS, Sònia, *'Aquella dolçor amarga'. La tradició amatòria clàssica en el "Curial e Güelfa"*, Universitat de València, 2015.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 11 (2020/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2020/ISSN 1676-5818

Així s'entén que Riquer, qui va analitzar i valorar esplèndidament la seva llengua i estil, dediqui moltes pàgines al tema dels processos judicials.¹⁹ Perill que fou real pel rebuig provocat en les institucions vigents, especialment en les poderoses eclesiàstiques, i que generà una situació complicada arran de la mort del rei enmig de tibanteses polítiques, segons bé manifesta la referència a la presó amb què Metge dóna inici a la seva obra. Heus ací les causes remotes de la restringida propagació de la seva obra, bé que tothora fos valorada pel seu nivell i exquisit culturalisme; a més, als cercles napolitans i valencians posteriors, els aires humanístics bufaven sota altres consignes i no s'estaven per idearis ètico-filosòfics d'aquesta transcendència.

Bona prova de la delicada conjuntura al·ludida és que Metge, en 1399, per tal de depositar a bon recapte la seva obra –prestigiada abans de la seva publicació pel caràcter i personalitat de l'autor–, amb un significatiu tripijoc, va haver de confiar-la al successor i germà del difunt rei Joan i amic seu –anomenat, entre altres renoms, com “l'Humanista” –, deixant-la en mans del rei Martí, tot just conegut, entre altres renoms, pel de “l'Eclesiàstic”.

I heus ací, doncs, que la distinta apreciació de la figura de la dona sigui testimoni privilegiat de la mutació que afectava el seu moment històric i cultural, car Metge la va prendre com a estandard i hi copsà tant la dona maltractada i malvista, objecte de la ira de les normes dels benpensants i retratada com niu de vicis, com la dona forta i exaltada amb l'aureola classicista, segons la magnificaren els antics. Totes dues figuracions les agafa d'autors de solvència, així com totes dues les veu i descriu des d'una transposició dels valors tradicionals i sota un joc d'enginyosos amagatalls, que estan d'acord amb els diferents retrats que ens deixa l'autor d'ell mateix.²⁰

III. Anàlisi de *Lo somni* des de la moralitat

El I llibre conté una exposició de la més alta filosofia, enunciada planerament i expressada amb una sorprenent naturalitat mitjançant una xerrada entre amics, però amb un estil digne del noble gènere del diàleg, a l'ombra dels platònics. Aquesta conversa aboca a la manifestació per part de l'autor d'una postura voluntàriament esperançada de la vida de l'esperit i, per tant, davant la mort, com sentència amb una frase programàtica: “ab aquesta opinió vull morir”, en estreta mímesis amb Ciceró al

¹⁹ Vegeu Martín de RIQUER, *Obras de Bernat Metge*. Universidad de Barcelona, 1959, pp. 41 ss., 113 ss.

²⁰ BUTIÑÁ, Julia, “Técnica y arte del retrato y del autorretrato en Bernat Metge”, *Revista de Lenguas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca* 12 (2006): pp. 27-44.

final del *De senectute* (XIX, 67). Encara, sota l'ombra de Llull, la justícia es fixa com aval de la vida futura, pel necessari pagament de les accions humanes; aspecte de relleu pel que fa a la valoració del tema moral.

Al II llibre, el més curt i considerat “de circumstàncies” per la temàtica variada, hi ha també un tret important pel que fa a la moral, car mentre parlen de la culpa i el plaer, pren de la *Divina Comèdia* el criteri essencial de no fer mal a cap altre.²¹

I en arribar al III, havent dialogat Metge i el seu amic el rei Joan sobre la vida futura i sobre els angoixosos fets actuals de la cort, hi ha un canvi d'interlocutors, ja que d'ara endavant ho seran els personatges mitològics: l'endevinador Tirèsias i el cantor de l'amor, Orfeu, els quals acompanyaven el rei en la seva aparició.²² El diàleg que tindran amb Metge, als llibres III i IV, passa a centrar-se en l'amor, matèria cabdal de tot *Lo somni*; cadascú, en cada un d'ells, donarà una imatge de la dona completament oposada.

Per a comprendre el III –i, de fet, tota l'obra– cal anar al passatge del III del *Secretum* –diàleg íntim de Petrarca, d'ascendència també platònica– en el qual l'autor –Francesco– dialoga amb sant Agustí en presència de la Veritat.²³ En l'obra catalana, paral·lelament, aquesta figura s'homologa amb Tirèsias, l'endeví que tot ho sap i no es pot equivocar, qui serà l'adalil de la visió negativa de l'amor humà i qui dictamina un dels judicis més àcids i nefastos de la literatura medieval sobre la dona; discurs pres de manera molt exacta del satíric *Corbaccio* i que es personifica de manera grotesca en l'amant de Metge, la qual el personatge mitològic condemna d'una manera fulminant.

Aquesta figura, que té ressonàncies filosòfiques, és vàlida als efectes de reproducció de la dura realitat de la dona menyspreada, reprovada a l'igual que en l'obra de Boccaccio,²⁴ però dibuixada més repugnantment a l'obra catalana, on s'accentuen

²¹ Vegin l'edició que seguim: *Lo somni. El sueño* (Madrid: Atenea, 2007), p. 134 i n. 177.

²² Cap al final del II llibre, el rei assabenta Metge que, darrera d'ells coneixerà “gran part del misteri que y sta amagat” (edició que seguim, p. 156), advertint-li de nou del risc de fer-ho públic; en ib. n. 209, s'explica que s'al·ludeix al sentit al·legòric que havien emprat el *Trattatello in laude di Dante* i el *Convivio*, on també s'hi il·lustrava per mitjà d'Orfeu el patiment per defensar-se d'un entorn hostil.

²³ Vegin GROS, Sònia, “Sobre el passatge final de *Lo Somni* i la presència del *Secretum*”, eHumanista/IVITRA 4 (2013): 73-96.

²⁴ Pot semblar incongruent que Metge, qui segueix el nou ideari, s'oposi al *Secretum* o al *Corbaccio*, obres dels grans renovadors italians; però una explicació senzilla la tenim a la traducció catalana del *Griselda*, on, des de les cartes emboltòries ja esmentades –a l'estil de les llatines de Petrarca–, aquella incoherència queda aclarida, ja que hi deixa veure la seva afecció cap a la *Griselda* del *Decameró* en

encara alguns trets revulsius, i amb efecte més ultratjador a causa de la relació personal amb l'autor. Vegem com el vident es refereix, no ja al comú més baix de les dones sinó a la seva amant:

Les sues mamelles, quines penses que sien? Cert, blanques com a cotó, grans entrò al lombrígol e buydes com bossa de pastor; e après que s'ha vestida e ben cordada la camisa, fa-les inflar e star tant plenes, rodones e plantades en lo pits que sembla que axí sien nades o que ella sia joveneta de xv anys.... Del ventre, que ha solcat de lonchs e spessos solchs,²⁵ e de les altres parts del cors e membres seus amagats, no te'n diria res, per ma cortesia... Ara veus què pots sperar d'aquest maleyt linatge femení. Lunya ta sperança d'ell, e peresca ab sa iniquitat e falsia, que axò merex.²⁶

El tarannà de l'autor està definit en la mesura que refuta les paraules de Tirèsias, qui malfia de la dona i posterga l'amor humà, així com refusa els seus consells. A remarcar encara que ho fa contrariant a Petrarca en el *Secretum*, car l'italià es deixava convèncer pel seu interlocutor –la Veritat, rere la qual parlava sant Agustí–.²⁷ Però a més Metge es delata en la seva adhesió a la figura i missatge d'amor d'Orfeu, personatge la biografia del qual –provinent de les *Metamorfosis* d'Ovidi– dona peu a un dels passatges més bells de tota aquesta literatura.²⁸

Hi ha una escena en què la personalitat metgiana queda subscripta en poques línies, però amb un segell no sols inequívoc sinó fins i tot provocador pel fet de retirar el prohibidíssim *Artis amatoriae* ovidià; línies que suposen un deliciós avanç del que serà la veneració renaixentista pel cos. Vegem-la: primer, per tal d'arribar al sùmmum en la tasca de desenganyar-lo quant a les dones, en un to d'intimitat, Tirèsias li assevera la lletgesa d'aquestes quan es lleven del llit, sense estar encara arreglades, cosa que dona raó de les profuses cerimònies que fan per compondre's:

demèrit del *Griseldis*, la famosa versió petrarquesca (Poden veure: RIBERA, Joan, "Narradores y receptores boccaccianos en el medievo catalán", dins María Hernández Esteban, *La recepción de Boccaccio en España*, en *Cuadernos de Filología Italiana. Actas del Seminario Internacional Complutense 18-20 de octubre de 2000*, Madrid 2001, p. 564).

²⁵ Comparació que donava ja el *De vetula*, obra que traduí Metge amb el títol d'*Ovidi enamorat*.

²⁶ Citem per la meua edició bilingüe, que seguim, p. 226. Amb aquestes dues frases destructives clou el llibre III; la penúltima –en bona lògica d'acord amb la seva alineació, afrontada a Petrarca–, sembla provenir del *De vita solitaria* (ib., p. 227, n. 354).

²⁷ Hi ha un comprovant per entendre que no és el sant a qui escomet: des de bon començament s'està recolzant a obres seves i identificant-se amb les seves posicions intel·lectuals, com ara amb les *Confessions* (vegin l'edició que seguim, pp. 63-65 i n. 34), entre altres.

²⁸ RIQUER, Martín de, *Obras de Bernat Metge*. Universidad de Barcelona, 1959, p. 159.

E parlant ab tu axí com a bon amich, a la veritat e sens trufa, bé fan e rahanablement usen, car si hom les vehia aytals com ixen del lit no serien preades un ciuró. (E, per ventura, la humana generació pendria gran tom).²⁹

A continuació Metge-personatge, que ha rigut de l'acudit final de l'endeví, el retreu, descobrint la seva malícia; i en la seva resposta, Metge-autor li clava un altre acudit, que, tanmateix, pronunciat amb naturalitat i amb un aire innocent, passa desapercebut enmig de la conversa; de manera que té lloc sols entre Metge i el lector perspicaç, però que és una broma divertida, amarada de naturalisme i digna de ressaltar:

–Tothom qui seny hage pot conèixer que gran mal los vols. Tot quant dessus has dit, bé que no passarà sens resposta tant com en mí serà, haguera pacientment sofert (e creegut per ventura), si no haguesses dit que no serien preades res si hom les vehia en l'estament que ixen del lit. Açò verament no és de sofrir, car jo he vist lo contrari d'algunes, que eren sens comparació pus belles nues que vestides, e desligades que ben parades.³⁰

En el llibre IV, Metge surt en defensa de la dona contradient Tirèsias i, havent fet un esplèndid recorregut per les dones excelses de l'Antiguitat –citant a més molt deliberadament algunes de la Bíblia–,³¹ elabora una galeria de retrats de reines del seu temps, incloent la regnant, Maria de Luna.

²⁹ Edició que seguim com font, p. 222.

³⁰ Ib. i n. 343.

³¹ Es tracta de Sara, Rebeca, Raquel, Judit, Ester i Rut; les tres primeres foren esposes dels grans patriarques –Abraham, Isaac i Jacob, respectivament– i les tres darrers protagonitzen llibres històrics. La seva citació, barrejant-les amb les dones gentils, era quelcom que rebutjava fer Boccaccio –fora d'Eva, que quedava malament per la seva culpabilitat– en el *De claris mulieribus*; encara, aquesta obra començava per Eva i no esmentava la Mare de Déu, mentre que Maria és citada, com a honor per a tot el gènere femení, al començ del IV de *Lo somni* amb una alabança extrema –a més de ser realçada teològicament en el llibre II en el punt aleshores tan conflictiu de la Immaculada–. Ara bé, si es fa manifest que està portant la contrària al certaldès en aquella obra d'evident tirada misògina, a vegades li és addicte, car Metge distingeix entre el Boccaccio moralista a l'estil tradicional i el Boccaccio naturalista i humanitari. Això es confirma perquè, emig de la desfilada de dones il·lustres, tria Griselda com a mostra de dones cristianes; vigència que queda subratllada per ser-ne l'única representant de la cristiandat i fet en què a més cal reparar que hi ha un atac implícit, ja que es tracta d'una heroïna de ficció!; llepolia humorística davant de la qual riurien a gust els seus amics i que l'evidència com l'*enfant terrible* de la cort.

Tot i que tot això semblin minúcies, cal tenir-les molt en compte perquè Boccaccio és –de la mà de Petrarca– el gran referent de *Lo somni*, sigui en contra, a les obres en llatí i que semblen influïdes pel gran mentor en referència a la dona, sigui a favor en les obres en italià; així, hi ha petges seves esquitxades, assumides molt positivament, del *Trattatello in laude di Dante* i del *Comento alla Divina Commedia*. Per un igual, hi ha una fina delimitació amb les obres petrarquesques, ja que tenen signe contrari al parer metgià les *Senils* o les *Familiars* quan fan referència a la virtut de les dones de

Havia sorprès a la crítica que s'hi troben dones assassines, com Elienor de Xipre (1333-1416) o amb un currículum tradicionalment poc edificant, com Sibil·la d'Aragó, que es casà amb el Cerimoniós en 1377;³² la raó és que Metge no segueix el concepte de virtut tradicional –regit aleshores per l'hagiografia–, per tal com concep la virtut com als clàssics, a tall de força moral, segons havien definit i ensalçat els exemples femenins exposats pàgines abans i presos en bona part del *Factorum et dictorum memorabilium* de Valeri Màxim.³³

A tall de mostra, vegem el panegíric a Elienor d'Aragó (1325-1375), mare dels dos reis, el mort –el protagonista del llibre– i el viu –el destinatari–:

Qui't poria assats exprimir la gran saviesa, diligència e madur consell que mostrà en la guerra de Castella la reyna Dona Elienor d'Aragó, mare de mon senyor qui açí és, la qual (segons que has oÿt) és ja en la glòria eternal? Notori és a thohom que, si no fos per sa indústria e esforços, tot lo regne fóra perdut; car lo senyor rey, son marit, ocupat ladonchs en la frontera per resistir a sos enemichs, no podia entendre en les altres coses necessàries a la guerra, les quals ella sobre força humanal suplí. La punició dels tirans e rebel·les de Sicília, feta per lo senyor rey En Martí, ara regnant, ella en sa vida la sembrà; lo dit senyor, rey per gràcia divinal, la ha cullida e portada a desiyada fi e deguda conclusió. Bé féu la mort quant la lunyà d'aquest regne temporal, pus fo ocasió que en lo celestial fos encontinent transladade.³⁴

Un passatge, prou expressiu de la seva actitud, es pot prendre com una ferma lloa de la dona i de l'amor:³⁵

l'Antiguitat, la qual Petrarca minva, esquiva o retalla respecte a la font clàssica i que Metge es complau a rescatar del romà (n. 33 *infra*); per contra, el *De remediis* l'aporta sovint com a pensament fonamentat. S'hi desprén, doncs, que el quid de la qüestió és el concepte i la virtut de la dona (n. 38 *infra*). I fem una darrera observació per tal de ressaltar que aquestes divergències no treuen l'admiració envers llurs obres, com bé fa palès que les coneguï tan bé.

³² Vegeu Martín de RIQUER, *Obras de Bernat Metge*. Universidad de Barcelona, 1959, p. 147.

³³ En la seva relació d'heroïnes clàssiques no deixa de petja Petrarca, atent a l'ocasió en què pot esmenar-lo des del punt de vista moral mitjançant la font llatina esmentada (cfr. l'edició que seguim, pp. 239, n. 373, i p. 245, notes 385-388...).

³⁴ Edició que seguim, pp. 246-249 i notes 395-400. Cal notar que Metge havia entrat a la Cancelleria al seu servei (1371-1375), sent aleshores la muller de Pere el Cerimoniós, i que li fa l'elogi més gran fent-la estar ja al paradís, com havia avançat al llibre II; encara, observem que l'aprecia per sobre dels homes –marit i fill–, sent reis.

³⁵ Li vaig dedicar un treball en 2003: "Bernat Metge, defensor de la dona i l'ideal de la pau", *Revista de Filología Románica* 20 (2003), pp. 25-40.

Tu saps que, si dones no fossen stades, toda humana natura fore perida en Adam.³⁶ No foren ciutats,³⁷ castells ni cases; no foren reys, cavallers ne armes; no foren ciutadans, menestrals ne lauradors ne naus; no foren mercaders, ni mercaderies; no foren arts, leys, cànones ne statuts; ne foren festes, jochs, dançes ne amor, que totes coses sobrepuge.

Algú no sabera lo moviment dels cels e de les planetes,³⁸ ne haguera conexença d'aquells; ne ençercara les operacions amagades de natura, ne sabera per què la mar infla ne en quina manera gita l'aygua per les venes de la terra, la qual puys torna a cobrar; ne en quina forma són ligats los elaments entre ells, ne les influències dels corsos celestials; ne per què és la diversitat dels quatra temps de l'any, e de la granesa e poquesa dels dies e de les nits; ne per què respon Echo en les concavitats quant hom crida, ne per què lo levant tira los núvols pluyosos e la tremuntana los encalça; ne per què la terra tremola, ne moltes altres coses naturals que t'engendrarien fastig si les te dehia especificadament.³⁹

El personatge Metge –que no cal identificar exclusivament amb l'autor, perquè aquest té vida pròpia i aflora també per Orfeu o pel rei Joan–, ben enfonsat, reconeixent-se vençut en la discussió amorosa per la tan realista mala fe de l'endevinador, negat en la seva defensa de la dona i injuriat pel cas de la seva amant, en plena indignació, arriba a intentar escometre físicament el denigrant Tirèsias. Pacificats gràcies a Orfeu, per mitjà d'una frase de filosofia amorosa que vaig reconèixer al *De remediis* (I, 49), Metge passa tot seguit a despatxar-se a gust en una original envestida als homes, de creació pròpia, on –en rèplica– treu la ironia i burla més afilada i aspra amb intencionalitat també simbòlica, ara contra el vici en general.

³⁶ Amb això està invertint l'argument teològic definitiu contra la dona, el que culpava Eva.

³⁷ Idea que remet de nou al *De senectute* (XIX, 67), on, a fi d'ensalçar els vells, es diu que sense ells no hi hauria ciutats; Metge aplica, doncs, el precedent ciceronià a favor de la dona en comptes dels ancians; tots dos autors ho havien avançat abans en les seves assercions: Metge recordant Dido i Semíramis; Ciceró, valorant el paper social dels grans. Del *De amicitia*, obra que també ha utilitzat anteriorment mitjançant la *imitatio*, sembla que ha begut que tampoc no hi hauria cases.

³⁸ Per aquest passatge s'ha de tenir present el *Convivio* (II, 15) –obra també aprofitada al llibre II–, on s'afirma que sense filosofia moral amorosa no hi ha ciències, ja que els ulls de la dama –que són les seves demostracions–, dirigides als ulls de l'enteniment, enamoren l'ànima. La dama per a tots dos autors –florentí i català– ara és ja la Filosofia, que pot revelar els secrets científics; per a Metge ja no és l'amant, com per a Dante ja no hi era Beatriu. Encara més, al proemi d'aquell tractat es declara la malícia –que per a Dante es concreta també en la manca d'amor– com obstacle per accedir a la ciència i la veritat; talment com hem anat veient a *Lo somni*. De tots cantons, en el gran diàleg l'amor és un concepte ètico-filosòfic cabdal, que va lligat a la redempció de la dona.

³⁹ Edició que seguim, pp. 254...256. A més de l'oposició al *Corbaccio* –reproduït prou literalment en aquest III llibre i on es deia que les dones presumeixen de saber totes les coses de la naturalesa–, beu ací de Dante, a qui atorga totes les simpaties; és a dir, utilitza “les tres corones” arrenjerant-los tots tres autors en una sola direcció, la més purament humanística pel que fa a l'empar de la dona.

Per acabar, es pronuncia enèrgicament i valenta envers la dona, amb el benentès que cal donar relleu a la manera de fer-ho, ja que des del punt de vista literari és una peça mestra: empra la mateixa frase ciceroniana d'adhesió amb què havia tancat el llibre I referint-se a Déu.⁴⁰ Frase –d'origen ciceronià, hem dit– que precisament, en el *Secretum*, Petrarca aplicava envers la divinitat, però tot alertant a Francesco que no es podia aplicar a la dona. Metge, doncs, rebutent-lo, està elevant el tema de la dona i de l'amor humà al més alt rang i sota el més gran dels reptes; refús adreçat a la gran personalitat del moment, a l'íntocable Petrarca, bandera del doctrinarisme més ortodox i respectat àdhuc per la cúria eclesiàstica; a qui, però, està acusant de sostenir una moralitat no acord amb els veritables preceptes morals.

El gest de Metge, en defensar la dona i –de la seva mà– l'amor humà reivindica la projecció humana sense fronteres discriminatòries entre l'Altre/l'altre o entre els plans diví i humà. I això ho feia quan el catolicisme era plenipotenciari, donant un gir en rodó cap al cristianisme; gir moral que, en una època molt catòlica i poc cristiana, suposava una gosadia com no s'havia vist abans.

Així doncs, el perfil del llibre III, que havia estranyat per tractar la matèria misògina amb tanta noblesa d'estil com la teològico-filosòfica del I té tota la raó de ser i està més que justificat, sent així mateix Filosofia; encara més, d'alta qualitat i innovadora, car exerceix la seva acció a través de l'ètica, camp pràctic cap al qual progressivament s'anirà esllavisant als temps posteriors. La filosofia de Metge, però, ha estat tan renovadora que ha calgut que passin segles per anar-la desxifrant. Ara bé, sempre i tothom li ha reconegut el més elevat mestratge quant a la llengua i l'estil. Tot plegat, com més va, aquests humanistes es van entenent millor; però no s'han pogut o sabut superar.

Conclusions

La ideologia de Metge és valuosa per ser receptacle novedós de les teories que, a les acaballes de l'Edat Mitjana, s'estaven vivint a la península itàlica, així com pel fet d'introduir-les a la ibèrica.⁴¹ Però ho és encara més pel fet d'aportar-les amb una

⁴⁰ Cfr. l'edició que seguim com Font, p. 278 i n. 467.

⁴¹ Manca aproximadament mig segle perquè a la Corona de Castella s'obri la discussió sobre la traducció, una de les vies de comunicació del nou corrent. Sobre aquesta temàtica, poden seguir l'epistolari d'Alfonso de Cartagena, qui mantenia una posició afrontada als italians (Bruni i Decembrio), en Tomás GONZÁLEZ ROLÁN et alii: *Humanismo y teoría de la traducción en España e Italia en la primera mitad del siglo XV. Edición y estudio de la Controversia Alphoniana (Alfonso de Cartagena vs. L. Bruni y P. Candido Decembrio)*. Madrid: ediciones Clásicas, 2000.

rectificació personal, ultrapassant-les quant a moral amb un caràcter que és un prodigi d'atreviment sota els postulats d'un pensament lliure, i personificant-les en la qüestió de la dona. A *Lo somni*, doncs, a part de l'exposició del curs del pensament de la humanitat al llibre I, amb mostra d'assumpció d'un judici crític, afegeix amb coratge, als dos darrers llibres, l'arriscada novetat moral; fets que justifiquen que Batllori el tracti sota l'epígraf: *El primer filòsof laïc*.⁴²

En resum, la lectura que he fet ací de *Lo somni*, d'acord amb el *Griselda*, posa l'atenció en l'acusació de Metge a Petrarca, com continuador d'una rígida i sòrdida tradició menyspreadora de la dona, corrompent el naturalisme de Boccaccio; amb això atacava la moral oficial a favor de coordenades més naturals i més humanes.⁴³ I si trenca una llança a favor de la filosofia amorosa, avançant-se al neoplatonisme dels humanistes, també assenta desafiadament la seva autoritat front a la doctrina dominant, amb un humor desimbolt i amb plena llibertat en aspectes polèmics, com el llimb o el purgatori. I en el tema femení –a part de defensar punts concrets ben explícits, com establir la bellesa de la dona nua o bé d'exculpar Eva en referència a la culpa original⁴⁴– instaura amb tota contundència una postura alliberadora, emblemàtica d'una nova etapa.

Metge, doncs, és un reformador moral. Circumscriu el mal en l'odi i el representa en una visió de la dona, qui ho patia a diari i qui hom tenia al seu costat. Així, ens ofereix un dibuix terrorífic, personificat en una fictícia amant,⁴⁵ que encarna les immerescudes humiliacions. I així proclama un gir de les normes i costums del seu temps d'acord amb una ètica nova, que implantava una nova moral a la llum de la virtut dels clàssics, segons il·lustra amb una preciosa desfilada d'heroïnes de l'Antiguitat. Canvi poc perceptible i molt ignorat, però que va constituir un dels grans moments en què la

⁴² Vegin la referència esmentada a la nota 2 *supra*.

⁴³ Una mostra fefaent de la seva perspicàcia i personalitat front al context humanístic europeu ens la dóna el *Griselda* (edició que estic preparant amb l'acarament de les versions llatina, italiana, catalana i castellana), tenint en compte que els autors de les diferents versions (com aquesta darrera –de Juan de Timoneda– o la francesa –de Philippe de Mézières–) no s'adonaren de la dialèctica inicial dels italians, en la qual Metge prengué partit. Podria ser que Chaucer s'apropés en algunes significacions menors, bé que és un punt encara fosc o discutit.

⁴⁴ Poden consultar a l'edició que seguim la p. 235 i n. 360, on notem que també s'hi oposa a Petrarca.

⁴⁵ Fa més d'un quart de segle que ho vaig avançar, encara amb tempteigs, en "Bernat Metge y su terrorífica amante. (Una relectura de "Lo Somni"), *Antipodas. Journal of Hispanic Studies*, 5 (1993): 129-141.

humanitat va fer un pas endavant, amb gran repercussió sobre totes les arts; i això, tot i que dit moviment sigui encara prou desconegut o discutit.⁴⁶

Imatge 2

Retrat d'una princesa de la casa d'Este de Pisanello (Museu del Louvre). [Font](#).

⁴⁶ Pot convenir d'aproximar-se a *Lo somni*, més enllà de la Filologia estant, des d'un ampli espectre de les Humanitats, on també s'acusà l'Humanisme i on també resta difús el seu estudi i coneixement. En consonància, he aportat aquesta il·lustració de Pisanello, que és un retrat de Ginevra de Este, casada amb el condottiero i senyor de Rímini, Segismundo Malatesta, qui la va matar en descobrir la seva infidelitat; tema i quadre que poden ser suggestius per algunes problemàtiques exposades. El seu autor –que s'acostuma a situar en el període entre el gòtic i el Renaixement és pocs decennis posterior a Metge (nascut a les acaballes del segle XIV; mort *ca.* 1455) – deixa una imatge de dona que avui veiem entre la compassivitat i la tendresa que dona la llunyania en el temps -observant el més superficial del quadre, com ara els motius decoratius o el vestit- i la complicitat admirativa davant la sàvia integritat i dignitat de la seva expressió. Sense pretendre cap mena d'homologació, la doble perspectiva pictòrica pot ser adient amb motiu del retrat de la dona en *Lo somni*, de pinzellades ambivalents.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 11* (2020/1)

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2020/ISSN 1676-5818

Font

METGE, BERNAT. *Lo somni. El sueño*. Julia Butiñá (ed. y trad.). Madrid: Atenea, 2007. (Edició que segueixen les traduccions recents al portuguès, anglès, francès i grec; respectivament, de Ricardo Da Costa, Antonio Cortijo & Elisabeth Lagresa, Patrick Gifreu, i Ilias Oikonomopoulos).

Bibliografia

- BADIA MARGARIT, Antoni M^a, "[La impronta renacentista en las letras catalanes: Latín y romance en los siglos XV y XVI](#)", *Revista de Lengüas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca* 4 (1994-1995): 165-180.
- BATLLORI, Miquel. *Obra completa. V. De l'Humanisme i del Renaixement*. València: Tres i Quatre, 1995.
- BUTINYÀ, Júlia. "[Del Griselda a Lo somni](#)", en el Simposi *Transmisión del patrimonio cultural. Clásicos traducidos que hacen clásicos (Transmisión, traducción, recepción)*, dins *eHumanista / IVITRA* 12 (2017/2): 211-221.
- . "Presencia y ausencia del Humanismo en la península Ibérica", dins *Literaturas ibéricas: teoría, historia y crítica comparatistas*, Joan Ribera (coord.), Madrid: Universidad Complutense (2015): 93-102.
- . "[La introducción del Humanismo en la península Ibérica](#)", dins *Cultura en la península ibérica medieval y moderna*, Ricardo Da Costa & Vicent Martines (coords.) *Mirabilia* 21 (2015): 197-221.
- . "Bernat Metge", en *Panorama Crític de la Literatura Catalana. Edat Mitjana I*, Albert Hauf (coord.). Barcelona: Vicens Vives (2010): 311-353.
- . "El Humanismo catalán en el contexto hispánico", dins *El Humanismo hispano*, Sol M. Prendes (coord.), Antonio Cortijo & Teresa Jiménez Calvente (eds.), "La Corónica" 37/1 (2008): 27-71.
- . "[El humanismo catalán](#)", *eHumanista* 7 (2006): 28-36.
- . "[Técnica y arte del retrato y del autorretrato en Bernat Metge](#)", *Revista de Lengüas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca* 12 (2006): 27-44.
- . *Detrás de los orígenes del Humanismo: Ramón Llull*, Madrid: UNED, 2006.
- . "[Sobre el Humanismo catalán y las periodizaciones](#)", en *Del Humanismo*, "Revista de Lengüas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca" 9 (2004): 251-278.
- . "[La font més amagada i més externa de Lo somni](#)", *Estudis Romànics* 25 (2003): 239-251.
- . "[Bernat Metge, defensor de la dona i l'ideal de la pau](#)", *Revista de Filología Románica* 20 (2003): 25-40.
- . *En los orígenes del Humanismo: Bernat Metge*. Madrid: UNED, 2002.
- . *Del Griselda català al castellà*, "Minor" 7, Barcelona: RABLB, 2002.
- . "Al voltant de les obres més curtes de Metge", dins *Miscel·lània Giuseppe Tavani* 2, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2001): 17-43.
- . "[Sobre el prólogo de Ferrer Sayol al De re rustica de Paladio](#)", *Epos* 12 (1996): 207-228.
- . "Dues esmenes al *De remediis* i dues adhesions al *Somnium Scipionis* en el prehumanisme català", *Revista de l'Alguer* 5 (1994): 195-208.
- . "Bernat Metge y su terrorífica amante. (Una relectura de "Lo Somni")", *Antipodas. Journal of Hispanic Studies*, 5 (1993): 129-141.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 11* (2020/1)

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2020/ISSN 1676-5818

- BUTIÑÁ, Julia; CORTIJO OCAÑA, Antonio; CORTIJO, Adelaida & GUZMÁN, Helena (2012). DVD: [Literatura catalana humanística](#), Madrid: UNED.
- BUTIÑÁ, Julia; CORTIJO OCAÑA, Antonio & MARTINES, Vicent (coords.). "[Grècia i les lletres catalanes](#)", dins *Studia Iberica et Americana. Journal of Iberian and Latin American Literary and Cultural Studies* 1/1, 2014.
- CORTIJO OCAÑA, Antonio & BUTIÑÁ, Julia (eds.), "[Introducción](#)", dins *L'humanisme a la Corona d'Aragó*, eHumanista/IVITRA 1 (2012): 1-18.
- (eds.) *L'humanisme a la Corona d'Aragó (en el context hispànic i europeu)*. Potomac (Maryland): Scripta Humanistica Publishing International. 2011.
- (eds.). "[Nota introductoria](#)", dins *El Humanismo catalán*. Monogràfic d'eHumanista. *Journal of Iberian Studies* 13 (2009): 32-43.
- Curial e Güelfa*: Antoni Ferrando (ed.), Toulouse: Anacharsis. 2007.
- GONZÁLEZ ROLÁN, Tomás; LÓPEZ FONSECA, Antonio & SAQUERO SUÁREZ SOMONTE, Pilar, *La tradición clásica en España (siglos XIII-XV)*. Bases conceptuales y bibliográficas. Madrid: Clásicas, 2002.
- GONZÁLEZ ROLÁN, Tomás; MORENO HERNÁNDEZ, Antonio, & SAQUERO SUÁREZ SOMONTE, Pilar, *Humanismo y teoría de la traducción en España e Italia en la primera mitad del siglo XV. Edición y estudio de la Controversia Alphonsiana (Alfonso de Cartagena vs. L. Bruni y P. Candido Decembrio)*. Madrid: ediciones Clásicas, 2000.
- GROS, Sònia, 'A aquella dolçor amarga'. *La tradició amatòria clàssica en el "Curial e Güelfa"*. Universitat de València, 2015.
- "[Sobre el passatge final de Lo Somni i la presència del Secretum](#)", eHumanista/IVITRA 4 (2013): 73-96.
- HIGUERA RUBIO, José, "Ramón Llull y la concepción humanista del amor", dins *En torno a Ramon Llull: Presencia y transmisión de su obra*, Francisco José Díaz Marcilla & José Higuera Rubio (eds.), "Textos e estudios de Filosofía Medieval", 11, Ribeirao: ed. Húmus, 2017, pp. 133-148.
- MARTINES, Vicent, "[Una clave humanista de mediados del siglo XV para el Humanismo de la Corona de Aragón desde fines del siglo XIV: Ferran Valentí y el Prólogo a su traducción de las Paradoxa de Cicerón](#)" *Estudios Hispánicos XXII*. Universitat de Wroclaw (2014): 105-114.
- . "*Famoso ystorial greco...*". *Les lliçons dels clàssics, les traduccions i l'Humanisme a la Corona d'Aragó entre la fi del segle XIV i el XV*, dins *L'humanisme a la Corona d'Aragó (en el context hispànic i europeu)*. Potomac (Maryland): Scripta Humanistica Publishing International, 2011, pp. 375-408.
- METGE, Bernat: Ilias Oikonomopoulos, *La tradición del Humanismo mediterráneo: "Lo somni", el diálogo de Bernat Metge. Estudio y traducción anotada al griego*, tesi doctoral. Universitat d'Alacant, 2017.
- . *Le songe*: Patrick Gifreu (trad.), Perpignan: Les Editions de la Merci, 2015.
- . *O Sonho de Bernardo, o Médico (1399)*: Ricardo Da Costa (trad.) Madrid: Atenea, 2015.
- . *The Dream of Bernat Metge. Lo Somni d'en Bernat Metge*: Cortijo, Antonio & Lagresa, Elisabeth (trads.), "IVITRA research on Linguistics and Literature. Monographies, Editions and Translations". Amsterdam/Philadelphia: Ed. John Benjamins, 2013.
- . *Libre de Fortuna e Prudència*, Miquel Marco (ed.). Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona / IVITRA, 2010.
- . *Obras de Bernat Metge*, Martín de Riquer (ed. y trad.). Universidad de Barcelona, 1959.
- MIGUEL, Jeroni, "[Bernat Metge y Lo somni. Luces y sombras entre los bastidores del Humanismo](#)", *Revista de Lengua y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca* 4 (1994-1995): 11-32.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 11 (2020/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2020/ISSN 1676-5818

- RIBERA, Joan, “[Narradores y receptores boccaccianos en el medievo catalán](#)”, dins María Hernández Esteban, *La recepción de Boccaccio en España*, dins *Cuadernos de Filología Italiana. Actas del Seminario Internacional Complutense 18-20 de octubre de 2000*. Madrid 2001, pp. 559-571.
- RIQUER, Martí de, *L'Humanisme català*. "Els Nostres Classics" A/105. Barcelona: Barcino, 1934.
- RUBIÓ I BALAGUER, Jordi, *Obres de Jordi Rubió i Balaguer VIII. Humanisme i Renaixement*, “Biblioteca Abat Oliba” 86. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.
- . *Obres de Jordi Rubió i Balaguer III. Història de la Literatura Catalana II*, “Biblioteca Abat Oliba” 40, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985.
- SANTOS SOPENA, Òscar O., “[Ramón Llull: Umbrales del pensamiento humanista peninsular](#)”, *eHumanista/IVTTRA 9 (2016)*: 341-354.
- TAVANI, Giuseppe, *Per a una història de la cultura catalana medieval*, “Biblioteca de Cultura Catalana” 83. Barcelona: Curial, 1986.
-